

Tidlige spor

Forebyggelse af mobning blandt de mindste børn

SOCIALMINISTERIET

"Næppe tidligere i historien er små børn – lige fra etårs alderen og op til skolealderen – blevet bragt sammen i så stort antal til dagligt samvær i en så betydelig del af deres vågne liv. Børnehaven er kommet til at indtage en vigtig rolle som bl.a. rekrutteringskanal for sociale barnereationer – relationer, som ikke blot aktualiseres inden for børnehavens vægge, men også uden for dem."

*Harriet Strandell. Børn og voksne i den postmoderne familie.
Hans Reitzels forlag 1999*

Tidlige spor – forebyggelse af mobning blandt de mindste børn

er udgivet af Socialministeriet september 2002

Formålet med pjecen er at inspirere personale i dagtilbud, kommuner og småbørnsforældre til dialog og åbenhed om tidlig forebyggelse af mobning.

Redaktion

Fuldmægtig, cand. scient. adm. Christina Barfoed-Høj
Souschef, cand. jur. Lone Larsen

Tekst og layout

Marianne Schjøtt Rohweder (DJ)

Illustrationer

Mette Marcussen

Tryk

EKS-skolens trykkeri ApS.
8000 eksemplarer

ISBN: 87-7546-110-2

Pris

25 kroner inkl. moms

Pjecen kan downloades fra www.sm.dk
Eller bestilles på:
Telefon: 1881
www.netboghandel.dk

Forord	4
Når sporene lægges	
Indledning	5
Fokus på de allermindste	
Kapitel 1: Mobning	6
Hvad er mobning?	7
Hvorfor opstår mobning?	8
Myter om mobning	9
Kapitel 2: Spillerum	10
Af leg er vi kommet	11
Naturlige hierarkier	12
Mobbemønstret	13
Kapitel 3: Spilleregler	14
Selvværd og følelsesmæssig intelligens	15
Social kompetence	16
Børn som rollemodeller	18
Voksne rollemodeller	19
Kapitel 4: Redskaber	20
Fællesskab og fælles værdier	21
Krammeplastre og sociale kompetencer	22
Tre trin til empati og omsorg	24
Fælles voksenansvar	26
Forslag til debat og egne noter	28
Litteraturliste og relevante hjemmesider	30

Når sporene lægges

At leve sit barneliv uden for gruppen.

At blive mobbet

At blive hånet

At blive grint ad

Mobning er ikke en værdig start på livet. At blive holdt udenfor, hånet og drillet trækker dybe spor ind i voksenlivet. Selv hos voksne, der senere har fået et velfungerende liv, er erindringen om overgrebene klar og tydelig smertefuld.

De seneste par år har der været sat fokus på mobberierne i skolerne.

De skoler, der har arbejdet med øget bevidsthed og en aktiv indsats, har haft positive resultater.

Nu er tiden inde til at gå et skridt videre. Vi ved efterhånden en hel del om, hvordan mobningen udfolder sig blandt større børn, men næsten ingenting om, hvornår og hvordan de første kim sås.

Hvad kan vi som voksne nøglepersoner i børnenes liv gøre for at forhindre, at ligeværdigheden underkendes?

Når det handler om opmærksomheden omkring børns faglige kompetencer, er vi ved at være godt med i Danmark.

Vi ved, det er vigtigt at styrke fagligheden i skolen, hvis vores børn skal stå distancen i fremtidens globale samfund.

Den samme opmærksomhed er der ikke altid omkring børnenes sociale og følelsesmæssige kompetencer.

Men hvis man ikke fungerer socialt - enten fordi smerten fra følelsesmæssige sår er for stor, eller fordi man ikke mestrer omsorgsfuld omgang med andre mennesker - hjælper det ikke meget på livskvaliteten at være dygtig til matematik eller sprog.

Som forældre, lærere, personale i dagtilbud og politikere har vi en forpligtelse til at rette op på uheldige og skadelige samværs mønstre. Vi har pligt til at gøre noget, at gribe ind.

Og allerhelst skal vi forebygge - så tidligt som overhovedet muligt.

Disse overvejelser og spørgsmål retter fokus mod de små børns hverdag - ikke mindst i dagtilbudene - i legen og i det sociale spil børn og børn imellem.

Derfor skal vi tage hul på at diskutere, hvordan vi kan forebygge, at nogle børn udvikler sig til mobbere og andre til ofre. Kan vi fremdyrke de allermindstes sociale omsorgsevner og sammen med dem udvikle spilleregler for et godt liv i gensidig omsorg, er vi forhåbentligt kommet et langt stykke videre mod menneskelig værdighed.

*Socialminister
Henriette Kjær*

Indledning

"Der kan være visse ting, man har med eller ikke har med i madpakken, der diskvalificerer én i gruppen. Jo det kan godt gå hårdt for sig blandt de små."

Jette Hülsen, institutionsleder i Louis Petersens Børnehave på Frederiksberg.

Fokus på de allermindste

Mens der er kommet øget fokus på mobning og mistrosvsel blandt skolebørnene, er opmærksomheden på de sociale omgangsformer blandt mindre børn til gengæld ikke så intens.

Det kan der være flere grunde til. En af de primære er nok, at mobning blandt de helt små indtil nu ikke er blevet opfattet som et påtrængende, konkret problem. Mulige årsager til denne "usynlighed" kan bl.a. være:

- At det er en generel opfattelse, at mobning ikke findes blandt små børn.
- At det kræver en vis alder og modenhed at skabe den systematik, der er et af mobningens definerede karakteristika.
- At livet i dagtilbuddet, der leves inden for beskyttede rammer, også indebærer flere voksnes opmærksomhed til få børn.
- At personalet og/eller forældre enten ikke ser problemerne eller lukker øjnene for dem.

Indtil videre er forskningsmaterialet om mobning blandt små børn sparsomt for ikke at sige ikke-eksisterende. Et stigende antal bekymrede henvendelser til

blandt andre BUPL, Børnerådet og Børns Vilkår fra personalet i dagtilbudene vidner dog om, at der eksisterer et behov og en spirende interesse blandt dagtilbudenes personale for at få mere viden om og for at arbejde med den tidlige sociale mønsterlægning og små børns kompetenceudvikling. Det må skyldes, at tegnene er der – spredte ganske vidst. Eksempler fra dagtilbud, der har skærpet opmærksomheden, viser også, at tegnene kan identificeres. Denne pjece er tænkt som første skridt på vejen mod en mere aktiv indsats i forhold til de mindre børn. Formålet er at forebygge og nedbringe mobbetallene, som vi kender dem fra skolerne.

Pjecen er ikke en videnskabelig publikation, men en journalistisk bearbejdning af nogle af de fakta, vi kender og de erfaringer, de dagtilbud, der har beskæftiget sig med problematikken, har høstet.

Den giver ingen færdige svar på, hvordan mobning kan forebygges. Den beskriver en række faktorer og livsbetingelser for børn og giver praktiske eksempler på, hvordan nogle dagtilbud har arbejdet med mobning blandt mindre børn.

Håbet er, at pjecen kan danne udgangspunkt for dialog og diskussion mellem de vigtige voksne nøglepersoner, der med en aktiv, vidende indsats kan være med til at gøre en forskel.

Mobning – et stort problem

De seneste år har der været øget fokus på mobning blandt skolebørn. Undersøgelser fra blandt andet Børnerådet og WHO har vist, at cirka hvert fjerde danske skolebarn føler sig udsat for mobning.

25 procent af danske skolebørn mobbes flere gange på et skoleår.

32 procent af eleverne mobber.

Tallet er markant højere end i de øvrige nordiske lande

WHO HBSC-undersøgelsen 1998

Kapitel 1

Mobning

“Hvordan skal tilliden opnås i verden af i dag, og hvordan skal angsten bekæmpes?”

Dette er i virkeligheden perspektivet for fremtidens børneopdragelse og hermed vores tids væsentligste børneproblem. Hvis vi tilstræber at gøre verden sikker for demokratiet, må vi gøre demokratiet sikkert for barnet.”

Børnelæge Svend Heinild. Det drejer sig om tillid. Barndomsår og voksenår. Hovedland 1989

Hvad er mobning?

"En person er mobbet, når han eller hun gentagne gange og over en vis tid bliver udsat for negative handlinger fra én eller flere personer."

Definition af mobning: Professor i psykologi ved Universitetet i Bergen Dan Olweus.

Begrebet mobbe kommer fra det engelske ord "mob", som betyder bande, pøbel.

Mobning er ofte et gruppefænomen, båret af socialpsykologiske mekanismer og manifesteret som spredning af "social smitte", hvor nogle børn overtager andre børns sympatier og antipartier.

Mobning er som udgangspunkt ikke en konflikt mellem to børn, men en langt mere kompliceret sammenhæng, hvor der foruden offer og mobber ofte også er en stor gruppe af medløbere og passive tilskuere, som spiller vigtige roller.

Mobningen er systematisk

Er der tale om mobning, er handlingerne ikke enkeltstående eller isolerede, men systematiske. De gentages ofte og over for den samme person.

For den voksne kan det være vanskeligt at gennemskue, om der er tale om en enkeltstående episode, eller om der er farligere kræfter på spil.

Det indebærer risikoen for at voksne:

- Bagatelliserer eller ignorerer alvorlige begivenheder eller
- Overreagerer på enhver konflikt i en børnegruppe

Mobning kan komme til udtryk som:

- Forfølgelse
- Udelukkelse

For voksne er det ofte lettere at få øje på den aktive forfølgelse, mens den mere usynlige udelukkelse kræver større opmærksomhed og kan være sværere eller tage længere tid at opdage.

Men mobbeofferet er ikke i tvivl. Han eller hun oplever tydeligt kulden og smerten, når gruppen trækker sig. Skærpet opmærksomhed på både det enkelte barn og gruppen bringer uværgerligt denne mere sublim mobning frem i lyset.

Også blandt små børn

På baggrund af Olweus definition af mobning kan man måske sige, at mindre børn ikke mobber eller bliver udsat for mobning, i hvert fald ikke i den traditionelle, systematiske forstand, simpelthen fordi de endnu ikke er i stand til at strukturere denne form for adfærd.

Men selvom de små børn således ikke udviklingsmæssig har forudsætningerne for at fylde definitionen helt ud, så oplever både børn, forældre og personalet i dagtilbudene,

at der er børn, der er særligt udsatte, og at der er børn, der i højere grad end andre udviser en adfærd, der ligner eller er mobning. Blandt de største børn kan mønstret desuden blive ganske tydeligt.

De få danske dagtilbud, der har arbejdet aktivt med forebyggelse af mobning, kan også berette om, at udstødelse og overgreb faktisk finder sted blandt de mindre børn. Og man kan sige, at:

Mobning blandt mindre børn opleves både af dem selv og af omgivelserne – og eksisterer derfor!

Mobbere bliver selv mobbet

En tredjedel af de skolebørn, der mobber andre, bliver selv mobbet.

WHO HBSC-undersøgelsen 1998

De store mobber de små

Norske undersøgelser viser, at det er de yngste og svageste elever, der er mest udsatte for mobning. Det gennemsnitlige antal elever, der bliver mobbet i 2.-6. klasse er næsten dobbelt så stort som i 7.-9. klasse.

En ret betydelig andel af mobningen udføres af de ældre elever. Mere end 50% af de elever, der blev mobbet i 2. og 3. klasse angav, at de blev mobbet af elever fra højere klassetrin.

Kilde: Dan Olweus: Mobning i skolen. Hans Reitzels Forlag 2000

"Meget kærlighed og engagement fra opdragerens side, klare grænser for, hvad der er tilladt og ikke-tilladt opførsel samt anvendelse af ikke-fysiske opdragelsesmetoder skaber harmoniske og selvstændige børn."

Dan Olweus: *Mobning i skolen*, Hans Reitzels forlag 1992

Hvorfor opstår mobning?

Mobning opstår selvfølgelig ikke ud af den blå luft.

Men forskningen i hvilke opvækstvilkår, der kan danne grobund for udvikling af aggression, er sparsom og ufuldkommen. Norske og svenske undersøgelser viser dog, at den aggression, der ofte kendetegner mobbernes reaktionsmønstre, ofte kan spores tilbage til bestemte opvækstvilkår. Det betyder omvendt ikke, at de beskrevne vilkår automatisk udvikler aggression. Langt de fleste børn slipper helskindede igennem barndommen.

■ For lidt kærlighed

En negativ grundindstilling hos forældrene - frem for alt hos den primære omsorgsperson, oftest moderen - karakteriseret af mangel på varme og engagement øger risikoen for aggression og fjendtlig indstilling over for omgivelserne.

■ For meget frihed

Hvis den primære omsorgsperson har

været for eftergivende uden at sætte klare grænser i forhold til aggressiv adfærd over for andre øges risikoen for aggression.

■ Fysisk afstraffelse

Fysisk afstraffelse eller voldsomme følelsesudbrud øger barnets aggressionsniveau.

■ Genetiske forudsætninger og temperament

kan have andel i udviklingen af et aggressivt reaktionsmønster. Disse faktorer er dog af mindre betydning end de første tre.

De nævnte opvækstvilkår tegner et groft rids af, hvilke faktorer i opvæksten, der fremmer udviklingen af et aggressivt gemyt.

Men de kan ikke stå alene.

En anden vigtig medspiller er relationerne til andre børn og forholdet til og mellem de voksne, som børnene er sammen med både hjemme og i dagtilbudet.

Mange og åbne konflikter mellem voksne skaber utrygge forhold for børn og forstærker effekten af de negative opvækstvilkår.

Alle samfundslag

Til gengæld viser forskningen også, at der ingen sammenhæng er mellem udviklingen af aggressiv adfærd og familiens socio-økonomiske forhold som indtægt, uddannelse og boligstandard.

Der findes "gode" og "dårlige" forældre i alle samfundslag

Manglende viden om ofrene

Der er ikke foretaget tilsvarende undersøgelser af mobbeofrenes opvækstvilkår, men ifølge Dan Olweus er der ikke noget, der tyder på, at mobbeofrene savner kærlighed eller omsorg.

Kilde: Dan Olweus: *Mobning i skolen*. Hans Reitzels Forlag 2000

Erindringen dokumenterer

Der var et hierarki (i børnehaven). Mads, Jeppe og jeg (Anne) var næsten helt i top, da vi var nogle af de ældste. Ham, der var helt i bund, husker jeg stadig tydeligt. Det var en stor tyk fyr, der hed Svend-Erik. Han var meget voldelig og blev meget tit sur, da vi drillede ham hele tiden. Der var ikke megen respekt."

Kilde: Kim Rasmussen og Søren Smidt: *Spor af børns institutionsliv*, Hans Reitzels Forlag 2001

Mobber små børn?

Et spørgsmål til et børneprogram i DR lød således:

Mobber børnehavebørn? Min datter på fem år mistrives i en venindetrekant. Hun er oftest den, der "taber" og må stå uden for legen. Hvad gør vi som voksne?

Kilde: Koks i Børnefamilien/ DR Multimedia

Myter om mobning

Der findes mange myter om mobningen og dens aktører. Men mangeårig forskning har vist, at myterne ikke svarer til virkeligheden.

Myte: Mobberen er i virkeligheden et usikkert barn....

Virkelighed: Mobberne er tværtimod ofte fysisk stærkere end andre børn. De har en mere positiv holding til vold end gennemsnittet, og de har kun lidt eller ingen indlevelsessevne over for offeret.

Myte: Mobbeofferet er tyk, rødhåret eller har briller.....

Virkelighed: Undersøgelser viser, at der ikke

er nogen overhyppighed af særlige fysiske kendetegn. Dog er drenge, der bliver mobbet, ofte fysisk svagere end deres jævnaldrende.

Myte: Mobning er en konflikt, som børnene selv skal lære at løse....

Virkelighed: Mobning er ikke en konflikt men et overgreb. Det er de voksne, der har hovedansvaret for at gøre noget ved problemerne.

Myte: Det går nok over af sig selv.....

Virkelighed: Børn, der mobbes, har ikke store muligheder for selv at komme ud af situationen, med mindre voksne udefra griber

ind. Vrede og sorg, når man bliver behandlet ydmygende, er helt naturlige reaktioner.

Myte: Hun er nok selv ude om det.....

Virkelighed: Et mobbeoffer, ramt på selvværd og selvtillid, kan på nogle voksne virke klæbende og irriterende. Den onde cirkel kan kun brydes, hvis den voksne ser barnet mere nuanceret og forsøger at få en bedre relation til det.

Kilde: Helle Høiby: Ikke mere mobning – værktøjer for lærere og pædagoger, (forkortet). Kroghs Forlag 2002

Kapitel 2

Spillerum

"...Man går galt i byen, hvis man tror, at drenge går og opdrager hinanden til krigerskhed. Legens tema kan være krig. Men legens praksis er det stik modsatte, og hvis der er et lærestykke i legen, er det det. Legens praksis er samarbejde, den er fællesskab. Den har netop de kvaliteter, vi ellers gerne vil opdyrke, men vi kan ikke rigtigt se dem, når den vilde leg går. Det sikreste tegn på, at det forholder sig sådan er, at ligeså snart, der går "rigtig" vold, slagsmål i en leg, så bryder legen sammen, den knuses og er forbi..."

Flemming Mouritsen: "Legekultur"- Essays om børnekultur, leg og fortælling. Odense Universitetsforlag og Flemming Mouritsen 1996.

Af leg er vi kommet

Hverdagen for små børn er præget af leg. Legen som underholdning, legen som læreproces, legen i fantasien og i virkeligheden.

Det er derfor også legen, der er arenaen for de tidlige spor af mobning. Det er her ubalancen bliver synlig og situationer, der kan ligne udstødelse, opleves.

Forskerne er enige om, at leg er en meget mere kompleks beskæftigelse, end voksne kan fatte.

Netop derfor kan det også være vanskeligt for en voksen at gennemskue, hvornår en leg går ud over et barn, og hvornår forløbet er en naturlig proces uden ofre.

Legens to sider

Nogle legeforskere betoner, at legen har to sider:

■ På den ene side er der magtspillet, som består af strategisk, målrettet handling, konkurrence, selvbevidsthed og forbeholdenhed.

■ På den anden side er der den dybe leg, der består af spontan handling, samspil, selvforømmelse og givning sig hen.

I hverdagen kan voksne være tilbøjelige til først og fremmest at værdsætte den dybe leg

som den "rigtige" leg, som en plus-aktivitet, mens det indbyrdes magtspil er noget, der opfattes som trættende, og som kan være i vejen for "den rigtige leg".

Men hvis man - i fredens tjeneste - fremhæver den ene side frem for den anden, kan det være med til at fremstille legen enklere, end den bør betragtes.

Legens skyggeside

Ind imellem tipper balancen dog helt tydeligt. Legen har nemlig også en skyggeside, mener bl.a. den danske forsker Ivy Schousboe. Lege kan udvikle sig til magtkampe eller decideret slåskampe.

Legens kompleksitet, kombineret med vores kulturelle vinkel på den som idyllisk og god, kan gøre det meget vanskeligt at vurdere, hvornår man som voksen skal gribe ind.

Ingen facitlister

Der ikke findes nogen facitliste på gode og dårlige lege, men at man kommer nuancerne tættere ved at beskæftige sig med værdier og sammen at udvikle en fælles dialog.

At manøvrere uden facitlister kræver meget af de voksnes engagement, opmærksomhed, rummelighed og tolerance.

Konfliktbearbejdende leg

Legen bliver ikke nødvendigvis ringere af at have sine nuancer. Skyggesiderne kan også have deres funktioner.

Freud har f.eks. påpeget legens konfliktbearbejdende funktion:

"Man ser børn gentage alt i deres leg, som har gjort et stort indtryk på dem her i livet, og at de derved afreagerer indtrykkets styrke og så at sige gør sig til herre over situationen."

Naturlige hierarkier

Legens mønster

- Træner/instruktør
- Spiller
- Modspiller
- Publikum

Legeforsker Sutton-Smith, 1974

Modellen, som er nævnt herover, ser legen som udtryk for barnlige, kulturelle organisationsmønstre. De indeholder en hierarkisk dimension, fordi legen fastholdes, udvikles og i et vist omfang styres af en instruktør.

Instruktørrollen eller lederskabet kan gå på skift mellem børnene, men det er ofte den samme person, der gennem hele legen accepteres som den, der styrer og kommer med ideer til, hvordan de enkelte børn skal forvalte deres roller.

- Den positive dominans er legens motor. Det initiativrige barn, der er fyldt med ideer, bliver ofte legens instruktør - til glæde for alle.
- Den negative dominans er mere rettet mod at holde andre børn ude af legen, end mod legens fremdrift. Et eksempel er hemmelige huler og klubber, der ikke behøver - men kan have det ene formål at styrke det negative hierarki.

Dominans og hierarkier

Dominans og hierarki er en klar ingrediens i et børnemiljø. Fra større børns erindringer om deres børnehavetid, ved man, at det er fænomener, som børn oplever og accepterer. I almindelighed vil dominansforhold og hierarkier ikke være stabile og entydige blandt små børn. Rollerne vil som oftest skifte med sammensætningen af børn, men der er også børn, der en stor del af tiden er temmeligt fastlåste i hierarkiet.

Positiv og negativ dominans

Hierarkier er forbundet med magtspillet. Magtspillet bygger på relationer og er afhængigt af, at nogle børn er ledere og andre lader sig lede.

Som voksen kan det være vanskeligt at holde det "naturlige" magtspil, der er legens forudsætning og struktur, som beskrevet i det foregående afsnit, ude fra det negative magtspil, der har til formål at udstøde et barn fra gruppen.

De voksne og hierarkiet

Uforvarent kommer voksne ind imellem til at blande sig i de naturlige hierarkier. Udfaldet af utidig indblanding er sjældent særligt positivt. Der opstår rod i rollefordelingen, og legen går ofte i stykker.

Voksne er nødt til at erkende, at en stor del af børns leg og beskæftigelse er skjult for den voksnes øjne og forståelse.

Børn skal for at kunne gennemføre en længerevarende leg ofte manøvrere i voksen-skabte regler og normer - indimellem omgå dem - og det gør de.

Børns beretninger viser, at det er de selvbestemte aktiviteter, der er styrende for det liv, der leves, hvor børn er sammen. De allerfleste børn har en udviklet sans for at omgå, smidiggøre, omfortolke og gøre modstand mod den etablerede orden og de fastsatte regler.

Kilde: Kim Rasmussen og Søren Smidt: *Spor af børns institutionsliv.* Hans Reitzels Forlag 2001

En plads i hierarkiet

"Jeg var meget piget og fantaserede meget om fine damer med læbestift og prinsesser med strutkjoler, hvilket jeg elskede at lege. Men engang fik jeg at vide af en af de mere populære piger i børnehaven, at det jo er ret vigtigt, at fine damer og prinsesser har langt hår. Så jeg var som regel tjener, når vi legede. Dog, hvis jeg var heldig, fik jeg måske lov til at være tjenestepige, når en af de andre piger var gået hjem"

Kilde: Kim Rasmussen og Søren Smidt: *Spor af børns institutionsliv.* Hans Reitzels Forlag 2001

"Børnefødselsdage er jo de rene shows i dag. Og det er hårdt at være den, der ikke skal med."

Janne Sort, institutionsleder i Bondebyens Børnehave i Lyngby

Mobbemønstret

Et mobbemønster har oftest mange aktører, som alle spiller vigtige roller i mobningen.

- En til tre mobbeofre, der på skift mobbes
- En til tre mobbere, hvor den ene ofte er den dominerende, der planlægger mobningen, mens de andre udfører den
- En til flere medløbere, der er passive mobbere
- Det tavse flertal, der ser til uden at gøre noget

Signalement af et mobbeoffer:

Undersøgelser karakteriserer ofre for mobning som forsigtige, følsomme og stilfærdige børn, som er mere ængstelige og usikre end børn i almindelighed. Drengene er ofte negativt indstillede over for vold og fysisk svagere end deres kammerater.

Signalement af en mobber:

Mobbere har ifølge undersøgelserne en mere positiv indstilling til aggression og vold end gennemsnittet. De er aggressive over for deres kammerater og ofte også over for forældre, lærere og personalet i dagtilbud. De har som regel et stærkt behov for at dominere andre. De har en forholdsvis positiv vurdering af sig selv, og drengene er oftere fysisk stærkere end deres kammerater. Mobberne er enten kendetegnet ved en ualmindelig ringe grad af angst og usikkerhed, eller de er som gennemsnittet.

Signalement af medløberne:

Medløberne er dem, der ikke tager initiativ til, men som følger efter mobberen. Denne gruppe er ifølge forskningen meget blandet, men kan typisk bestå af usikre ængstelige børn, der er medløbere for at undgå selv at blive mobbet. De synes ofte – enkelt-

vist – at det er synd for offeret, men tør ikke sige fra.

Signalement af det tavse flertal:

Det tavse flertal er den gruppe af børn, som ikke deltager i mobningen, men som er tilskuere og vidner til, hvad der foregår. Disse tavse vidner tør ofte ikke gribe ind af angst for selv at blive mål for mobningen, selvom de synes, det er synd for offeret.

Kilde: Helle Høiby: *Ikke mere mobning – værktøjer for lærere og pædagoger*, Kroghs Forlag 2002.

Kapitel 3

Spilleregler

"At kunne manipulere med en andens følelser er selve essensen i kunsten at kunne have et forhold til andre mennesker. Det forudsætter, at man har magt over sig selv og er i besiddelse af empati."

Kilde: Daniel Coleman: Følelsernes intelligens. Borgen 1999.

Definition af følelsesmæssig intelligens

Den følelsesmæssige intelligens defineres af psykologen Howard Gardner fra Harvard School of Education i fem hovedområder:

- **At kende sine følelser.** Selvbevidsthed – det at kunne genkende en følelse, mens den optræder, er det vigtigste træk ved følelsesmæssig intelligens. Mennesker, der er sikre på deres følelser, er bedre til at navigere sig gennem livet.
- **At kunne styre sine følelser.** Mennesker, der har ringe evner på dette område, kæmper konstant mod bekymrede følelser, mens personer, der mestrer dem, kan rette sig meget hurtigt op efter de nederlag og forstyrrelser, tilværelsen byder på.
- **At kunne motivere sig selv.** Følelsesmæssig selvbeherskelse – at kunne udsætte tilfredsstillelse og undertrykke impulsiviteten – ligger til grund for resultater af enhver slags.
- **At kunne genkende følelser hos andre.** Empati. Mennesker med stor indfølingsevne er mere lydige over for de subtile sociale signaler, der antyder, hvad andre har behov for eller ønsker.
- **At kunne omgås andre.** Det er disse evner, der ligger til grund for popularitet, lederfærdigheder og interpersonel effektivitet. Mennesker, der mestrer disse færdigheder, klarer sig godt i alt, hvor et levende samspil med andre er vigtigt.

Kilde: Daniel Coleman: Følelsernes intelligens, Borgen 1999.

Selvværd og følelsesmæssig intelligens

Selvværd er den indre stabilitet og akse, der skal til for at kunne klare sig i den jungle, som er ethvert barns virkelighed i en vestlig institutionspræget kultur.

Og styrkelse af selvværdet - at se hvert enkelt barn som den unikke personlighed, det er, med de ressourcer og kompetencer, han eller hun råder over, er den vigtigste forebyggelse af mobning, der findes.

I de senere år er flere og flere psykologer

begyndt at se bredere på de menneskelige forudsætninger for at leve et godt liv sammen med andre. De har anlagt et bredere syn på intelligens i et forsøg på at genopfinde intelligensen som et udtryk for, hvilke egenskaber der kræves for at leve et fremgangsrigt liv. Følelsesmæssig intelligens er et forholdsvis nyt begreb, men definitionen kan være et fingerpeg om, hvad der skal til for at styrke de små børns bastion mod mobning.

"Det er også vigtigt at se og rose det barn, der ikke lader sig kue. Som den 3-årige pige, der er ved at blive manipuleret af et ældre barn i en leg, men som står fast. Selvverdet har også brug for et skulderklap."

Janne Sort insitutionsleder i Bondebyens Børnehave i Lyngby

Social kompetence

Social kompetence er en af de vigtige ingredienser i følelsesmæssig intelligens.

Fra børn er ganske små, går de hver dag i en hård "social" skole. I samværet med andre børn - og voksne - får de vigtige lektioner i de uudtalte regler for synkronisering og harmonisering af socialt samvær.

BASUN-undersøgelsen

I midten af 80'erne gennemførte man en række undersøgelser af 5-åriges hverdagsliv i de fem nordiske lande. Resultaterne herfra refereres til som BASUN-undersøgelsen. Den viser blandt andet, at når børnene selv bliver bedt om at prioritere, hvad de finder vigtigt i dagtilbudet, er samværet med andre børn, at være med i gruppen og have et tilhørsforhold det vigtigste:

Prioriteringslisten ser således ud:

1. De andre børn
2. De aktiviteter, man kan deltage i
3. Legetøj og indretning
4. Personalet

Kilde: Lars Dencik, Børn og Familie i det Postmoderne Samfund. Hans Reitzels forlag 1999.

BASUN-undersøgelsen understreger således, at det enkelte barns dominerende "sociale projekt" i dagtilbudet er at komme til at høre til blandt de andre børn. Med andre ord: er det de andre børn, der udgør det enkelte barns referencegruppe, og som derfor også er normgivende for barnet.

Voksenrollen

De voksnes engagement er selvfølgelig meget vigtigt, men det fjerner ikke det faktum, at forskningen i, hvordan børnene selv oplever og takler deres socialisering, er meget sparsom.

BASUN-undersøgelsen tyder på, at mange sociale kompetencer af vigtighed for børnenes fremtid, udvikles i legen med de andre børn.

Derfor er den adgang, det enkelte barn har til gruppen og gruppens rummelighed, af stor vigtighed, også når man taler om forebyggelse af mobning.

Regler for optagelse

Normalt betragter et nyankommet barn en legende gruppe et stykke tid, for at få en forståelse af, hvad der sker, og hvad legen går ud på. Derefter nærmer han eller hun sig, først forsøgsvist og derefter mere selvhæv-

dende. Barnet viser, at det accepterer legen og venter på, at status bliver bekræftet af de allerede legende, og først så kan barnet tage initiativ og komme med forslag.

Fordi evnen til at foretage denne trinvis tilnærmelse er væsentlig for, hvorvidt man accepteres af gruppen, er der to døds synde, der næsten altid fører til afvisning:

- At prøve at tage ledelsen for hurtigt
- Ikke at have fornemmelse for referencerammen eller koderne i legen.

Udelukkelse

For nogle børn er forudsætningerne for at fungere i gruppen dårligere end for andre. De kan ikke lære eller får ikke mulighed for at lære de vigtige manøvrer. De skaber uro i deres kølvand og er i stor risiko for at blive afvist eller udstødt.

Blandt voksne kender vi alle mennesker, der lider af dyssemia, som er beskrevet i boksen. Det er personer, der ikke formår at stikke en finger i jorden, som altid siger det forkerte, griner på de forkerte steder, er kejtede eller fylder for meget.

De har ofte en ringe fornemmelse for det personlige rum, står for tæt på et andet menneske, når de taler, fejlfortolker ansigtsudtryk, taler for skingert eller tonløst.

Dyssemia

Psykologer kalder manglen på indlæringssevne i forbindelse med nonverbale meddelelser for dyssemia (fra græsk dys-: mangel på og semes: signal)

Omkring hvert tiende barn har denne slags problemer.

Kilde: Daniel Coleman: Følelsernes intelligens (10)

BASUN står for: Barndom, Samfund og Udvikling i Norden.

Børn, der helt eller delvist mangler forståelsen for de sociale spilleregler, er i stor fare for at blive ignoreret eller afvist af andre børn, fordi de mangler situationsfornemmelse og skaber uro i den sociale balance i gruppen.

Det socialt kejtede barn fejllæser andre børn, og det er karakteristisk, at de ikke ved, hvor-

dan man elegant glider ind i en leg. Tydeligst bliver det, i forbindelse med et af de mest risikofyldte øjeblikke i et lille barns liv: Når det befinder sig på tærsklen til en legende gruppe, som det gerne vil slutte sig til. Dette er et farligt øjeblik. Fordi det er meget offentligt, om det accepteres eller ej. Små børn er brutalt oprigtige med hensyn til

følelsesmæssig dom, og man kan heller ikke fortænke små børn i deres ret til til- og fravalg, men man kan være opmærksom på og hjælpe det barn, der har vanskeligt ved at manøvrere socialt. Ligesom man kan arbejde med børnegruppens rummelighed.

De vigtige koder

Martin leger ikke med nogen. Han kigger på en dreng (D) og en pige (P), som har startet en leg med nogle stole, der er stillet på række. De kører bus.

I et par minutter iagttager Martin P og Ds leg, før han spørger, hvad de laver på bussen. Børnene svarer ham ikke, men leger videre. Martin forsøger igen: "Hvis I nu skulle flyve, så kunne jeg være pilot". Igen ikke noget svar fra D og P. Martin går tilbage til nogle biler, som han kører lidt med. Imens kikker han over på P og D. Efter et minut rejser han sig hurtigt, går over til D, som er chaufføren, og spørger, om der ikke var en 'konduktør' på bussen. D vender sig nu mod Martin, ser på ham og siger: "Og så er du ham, konduktøren". Nu går Martin ind i legen og klipper billetter hos P.

Kendskab til og korrekt tyding af legens rollefordeling er afgørende for deltagelse. Martins omdefinering af legen, inden han deltager i den og forslaget om en styrende rolle fører til ignorering. Da Martin lidt på afstand 'genlæser' legen og skifter strategi ved at opfinde en ledig rolle, som ikke konkurrerer i status og som er integreret i legetemaet optages han i gruppen.

Kilde Dion Sommer: "Barndomspsykologi - Udvikling i en forandret verden", Hans Reitzels Forlag, 1996.

Børn som rollemodeller

"Tobias bestemte, hvad vi skulle lege, og jeg var den, som overtalte de andre til at være med. Jeg fandt senere ud af, at vores venskab kun eksisterede, fordi jeg udførte hans mindste vink."

Kilde: Kim Rasmussen og Søren Smidt: *Spor af børns institutionsliv*

Det er påvist i mange undersøgelser, at både børn og voksne opfører sig mere aggressivt efter at have set en anden person – en model – være aggressiv. Virkningen forstærkes, hvis rollemodellen er en person, man ser op til, har positive følelser for, synes er sej, modig etc. De, der påvirkes mest af sådanne rollemodeller, er sandsynligvis børn, der selv er usikre og uselvstændige – medløberne.

Når mobberen "belønnes"

Man har talt om dette fænomen som social smitte.

Det faktum, at mobberen ofte "belønnes" – med status for eksempel – for sine overgreb kan være med til at hæmme den naturlige menneskelige indignation og afstandstagen hos medløberne.

Undersøgelser viser iøvrigt, at mobberne kun i begrænset omfang får negative reaktioner – fra voksne og andre børn – på sine overgreb. Denne manglende konsekvens øger virkningen af social smitte.

Udvandet ansvarsfølelse

Det er desuden en almindelig psykologisk mekanisme, at når der er flere om at begå et overgreb, indebærer det en udvanding af ansvarsfølelsen hos den enkelte.

Det kan blandt andet være med til at forklare, hvorfor normalt empatiske børn kan deltage – og være med til at opretholde – mobbemønstret.

Den naturlige skyldfølelse svækkes også af, at et mobbeoffer over tid mister status og selvværdsfølelse. Hos omgivelserne ændres synet på den pågældende, der mister sin

værdi og endda kan opfattes som en person, der "har fortjent" at blive mobbet.

Konsekvenser stopper social smitte

Alle disse mekanismer peger på vigtigheden af, at først og fremmest voksne men også børnene er opmærksomme og griber ind. Undersøgelser understreger nemlig også, at holdningen til rollemodellen ændrer sig, hvis konsekvenserne af handlingerne er negative for den, der mobber.

3 simple regler

Forudsætningen for, at opmærksomheden skærpes, og modet til at gribe ind mobiliseres, er, at man har nogle fælles etiske grundregler for samværet i en børneflokk.

Udgangspunktet kan være tre simple regler:

- Man må ikke mobbe andre
- Man skal prøve at hjælpe de børn, der bliver mobbet
- Man skal også være sammen med de børn, der tit er alene

Kilde: Dan Olweus: *Mobning i skolen*. Hans Reitzels Forlag 2000.

"Gør ikke som jeg siger – gør som jeg gør."

Voksne rollemodeller

Der er ingen tvivl om, at adfærden hos de nære voksne, som det mindre barn er omgivet af hver dag – enten hjemme hos forældrene eller i dagtilbudt blandt personalet, spiller en stor rolle for, hvilke normer der accepteres i børnegruppen. Børn kopierer den verden, de oplever. Derfor må mobbeforebyggelse nødvendigvis også handle om de voksnes verden - om forældrenes og personalets:

- Menneskelige forudsætninger
- Arbejds miljø
- Omgangstone
- Normer
- Evne til omsorg

Forældrenes adfærd

Forældrenes adfærd og holdning smitter selvfølgelig af på deres barn.

Er man hjemmefra vant til, at andres svagheder vendes over middagsbordet, og at det er legalt, at de voksne stiver sig af ved at pege fingre ad andre, er det svært som barn at opfatte andre omgangsformer som mere rigtige.

Derfor er en af de vigtige forudsætninger for, at en målrettet forebyggende indsats skal lykkes, at de voksne indbyrdes har vendt problematikken - både i personale rummet og i den daglige kontakt med forældrene.

Personalets adfærd

Tydelige, klare holdninger til, hvad der er acceptabelt, og hvad der ikke er, er en god rettesnor, når mobning skal forebygges.

Det berører de ansattes indbyrdes omgangstone. Et godt sundt arbejdsmiljø, hvor dialogen er åben, er en forudsætning for med vægt

at påvirke værdierne i børnegruppen. Derfor er det vigtigt, at man, før man planlægger og iværksætter en pædagogisk indsats for at forebygge mobning, er fuldstændigt afklaret med, hvordan man selv har det indbyrdes i personalegruppen, og hvordan forholdet til forældrene er.

Faget forpligter

Forandringer tager altid sit udgangspunkt i én selv.

Som ansat i et dagtilbud har man pligt til at være en god rollemodel og at vise, at vi lever i et samfund, der ikke tolererer overgreb på den enkelte. Som fagperson skal man være sig bevidst, at de signaler - eller mangel på signaler - man udsender, meget stærkt regulerer, om der er plads til, at en gruppe udvikler mobbemønstre.

Vigtige voksenforudsætninger

Som konklusion på et udviklingsprojekt i en vuggestue oplister to forskere en række forudsætninger for voksnes rolle i forhold til små børns relationsarbejde:

- Relationsdannelse kræver nærvær, tilgængelighed, evnen til at være til stede i nuet.
- Relationsdannelse kræver modet til at sige til og fra både over for børn og voksne.
- Relationsdannelse kræver respekt for mangfoldigheden i udtryks- og indtryksformer, i handlemåder og væremåder hos sig selv, hos børnene, kollegerne og forældrene.
- Relationsdannelse kræver åbenhed.
- Relationsdannelse kræver, at man ikke blot giver børnene mulighed for gennem mimetisk læring at danne relationer til genstandsverdenen, men at man også selv gør det.
- Relationsdannelse kræver, at man til stadighed holder sine sanser åbne for at se, høre og mærke, hvad der foregår, i sig selv, i børnene blandt kolleger og forældre og i de sociale rum, man færdes i.
- Relationsdannelse kræver i første omgang kritisk selvrefleksion for overhovedet at turde åbenhed.

Kilde: Peter Andersen og Jan Kampmann: Vuggestuen, hverdag og utopi – om småbørns selvregulerende læreprocesser. Munksgaard 1988.

Kapitel 4

Redskaber

"Hele det miljø, der omgiver os, er kulturbærende. Herigennem kommunikeres til stadighed en række kulturelle budskaber, på samme måde som omverdenes diffuse sociale kontrol: faderens løftede øjenbryn, moderens opmuntrende smil eller fremmedes tavse misbilligelse."

Frykman & Löfgren, 1979. Børn og familie i det postmoderne samfund, Hans Reitzels Forlag 1999.

Omtanke i et individualiseret samfund

"Vi lever i et individualiseret samfund. Netop derfor er vi nødt til at betone det sociale endnu mere end tidligere. For i skolens sociale rum får eleverne den allervigtigste lærdom, at høre til fællesskabet, i samfundet – eller den triste: At de ikke hører til. Vi lever i et opbrudssamfund, hvor de sociale sammenhænge ikke er givet på samme måde som tidligere. Der er svagere fælles normer og værdier. Derfor er det vigtigt at arbejde bevidst med værdierne."

Citat: Per Schultz Jørgensen i Folkeskolen nr. 5 2002 (Kilde: Helle Høiby: Ikke mere mobning – værktøjer for lærere og pædagoger. Kroghs Forlag 2002.)

Fællesskab og fælles værdier

Personalet i dagtilbud og lærere er – ud over forældrene - de vigtigste voksne i danske børns opvækst - fra de er ganske små, til de er næsten voksne.

De har helt central betydning i en kultur, hvor der er stor omskiftelighed både i det nære miljø og i samfundet som helhed.

En af de vigtigste opgaver er at lære børn værdien af fællesskaber.

Respekten for den enkelte og for fællesskabet er en slags vaccination mod senere mobning. Derfor er respekt for hinanden og for det, der er forskelligt fra én selv et af nøgleordene, når man skal arbejde med forebyggelse af mobning.

Som ringe i vandet

Ligesom mobning spredes som social smitte, kan også indlæring af medmenneskelig omsorgsfuld adfærd og respekten for hinanden brede sig som ringe i vandet.

Et godt kammeratskab, der er præget af respekt, betyder, at børnene senere trives i skolen og bliver bedre til at indlære. På længere sigt forebygger fællesskabsfølelsen, at børn kommer på sociale afveje.

Fællesskabets betydning

Forudsætningen for, at det bedste kan brede sig er, at de voksne, der er børnenes rollemødder har erkendt og lært, hvor stor betydning fællesskabet har for menneskers trivsel. Åbenhed og målsætning gør det også lettere

at rumme børn, som af en eller anden grund irriterer - børn, som ingen voksen kan sige sig fri for at møde.

Den nødvendige rummelighed oparbejdes ved at lære netop dette eller disse børn bedre at kende. Som professionel voksen må man hele tiden arbejde med sig selv og sine egne værdier, fordi det er forudsætningen for at kunne nuancere de billeder, man har af omverdenen og ikke mindst af de børn, det kan være svært at rumme.

Respekt og accept

Det er vigtigt at have opmærksomheden på og respekten for hvert enkelt barn, så hver eneste føler sig set, mødt, forstået, accepteret og anerkendt.

Denne accept vil brede sig til hele børnegruppen.

Desuden er det vigtigt, at denne værdibearbejdelse ikke kun bliver et tidsafgrænset projekt, som man griber til, hvis der er problemer. Skal det have permanent effekt, skal arbejdet med det sociale miljø være en understrøm, der bærer alle initiativer og stemningen i dagtilbudet.

Er målet entydigt, er der til gengæld flere forskellige veje frem til det.

De følgende afsnit giver eksempler på, hvordan man har grebet arbejdet med fællesskab og de sociale værdier an i forskellige dagtilbud.

Krammeplastre og sociale kom

Børn har et stort uudnyttet empatisk potentiale. Sådan lyder midtvejskonklusionen på et antimobbeprojekt i den integrerede institution Humlegården i Vestjylland.

Hvis et spædbarn taber sutten, vil selv et barn på ti måneder reagere ved at putte sutten i munden på barnet, hvis det ellers får lov at yde denne "førstehjælp". Vi voksne er nemlig alt for ofte for hurtigt ude med et nej og en overtagelse af ansvaret. "Men på den måde underkender vi det lille barn, fordi vi ikke tror, det kan yde relevant omsorg," siger Karin Houmann, der er leder af Humlegården i Vestjylland, en integreret institution med 100 børn.

I løbet af de sidste tre år har institutionens personale og børn sammen med blandt andre Falck udviklet en model for at genfinde, værdsætte og fremelske det, hun kalder for glemte værdier.

"Den model, vi har udviklet, er ikke fyldt med store ord. Den er ganske enkel, hverken ny eller trendy - blot genopdagelsen af et basalt grundlag, vi har glemt, vi har," siger hun.

En hånd til fælleskabet

Ideen om et omsorgskursus for børn udsprang oprindeligt af et kursus i førstehjælp for institutionens pædagoger. Her oplevede de voksne, at det umiddelbart var mere nærliggende at tage vare på hinanden fysisk end psykisk.

Denne aha-oplevelse affødte debatter om omsorgens plads ikke blot i institutionen men i samfundet generelt, og om hvilken indflydelse det havde for børnenes omgang med hinanden.

"Vi har jo også blandt børnene oplevet, at den individualisering, der er en del af vores moderne kultur, skærpes på bekostning af fælleskabet," siger Karin Houmann. "Vi ser, at børn, der er vant til, at "barnet er i centrum" har en tendens til blot at afvise en nyankommen fra legen i stedet for at tage hånd om den pågældende."

Sammen med førstehjælpsinstruktøren udviklede man et pilotprojekt for børnene. Projektet havde både den fysiske og den psykiske omsorg som omdrejningspunkt.

Fysisk og psykisk omsorg

I børnehaven har man fokuseret på at give børnene nogle redskaber, så de er blevet mere bevidste om både deres egne og deres kammeraters kropssprog og mimik.

"Ved hjælp af billedbøger, tegninger, fotos etc. har vi sammen med børnene trænet evnen til at opfatte, hvordan man ser ud, når man er ked af det, glad, usikker etc.," siger Karin Houmann.

"Vi har også snakket om, hvilken "medicin", der er brug for, hvis man skal hjælpe en kammerat. Ligesom man får plaster på, hvis man er kommet fysisk til skade, har vi indført et omsorgens "krammeplaster". Med et kram kan man vise, at man er der for at hjælpe og trøste.

Vores måde at samtale med børnene på er at benytte os af "hv-ord", for at få dem til at reflektere og ikke bare svare ja eller nej. Det er vores erfaring, at hvis vi skal bibehol-

de troværdigheden og forståelsen for børnenes sociale samspil, er det vigtigt, at vi starter med at arbejde med os selv."

Markante resultater

Midtvejs i projektet er erfaringerne, at selv helt små børn har et stort uudnyttet empatisk potentiale. Resultaterne af indsatsen er ifølge Karin Houmann, forbløffende.

"Selv små børn på 3-4 år kan yde både fysisk og psykisk førstehjælp," siger hun.

"De kan lægge en person i aflåst sideleje og lære, hvilke rengøringsmidler der er farlige. De kan aflæse, hvordan de andre børn har det og give hjælp og trøst, når det er nødvendigt. Vi oplever, at en dør er blevet åbnet ind til en stor omsorgskompetence. Vores opgave er ikke at lave om på børnene, de er skønne, som de er. Det, der har været den store erkendelse, er, at det er de voksne, der skal lære at støtte børnene i at hente de mange

redskaber, de rummer bag døren. Vi skal hjælpe dem med at blive dygtige til at aflæse situationer, ansigts- og kropsudtryk og konkludere på baggrund af denne analyse. Vores opgave er ikke at bremse dem, som vi nok har været tilbøjelige til. Det er ikke os, der skal tage over, når de andre børn kommer med et barn, der har slået sig eller er ked af det. Børn kan sagtens varetage ansvaret for at vaske, sætte plaster på og trøste - både i fysisk og i overført betydning. De voksnes primære opgave er at være konsulerne, der lader børnene vokse socialt og omsorgsmæssigt, så de kan mærke, at de gør en forskel, og at der er brug for dem."

Men for at de gode resultater, som også børnenes forældre mærker derhjemme, skal rodfæstes, er det nødvendigt, at projektet ikke forbliver projekt, men noget naturligt, der er indarbejdet og en del af hverdagen.

"Men vi er helt overbeviste om, at det er den rigtige vej, vi går, og at børnene bliver bedre rustet i deres sociale liv," siger Karin Houmann.

To 3-årige drenge "jagter" en tredje med en pind. Pædagogen ser det og spørger de to drenge, om man egentlig må det. Drengene kigger på hinanden og siger "Nej, så mobber vi," hvorefter de sætter sig ned og synger mobbesangen.

Eksempel fra Humlegården i Vestjylland

Førstehjælp i omsorg – også for børn

Tre fokuspunkter:

1. Pædagogernes handlekompetencer i forhold til problematikken
2. Hvilke pædagogiske lærerprocesser skaber omsorgskompetence
3. Hvad betyder førstehjælpskurser i forhold til forebyggelse af ulykker og omsorg for hinanden

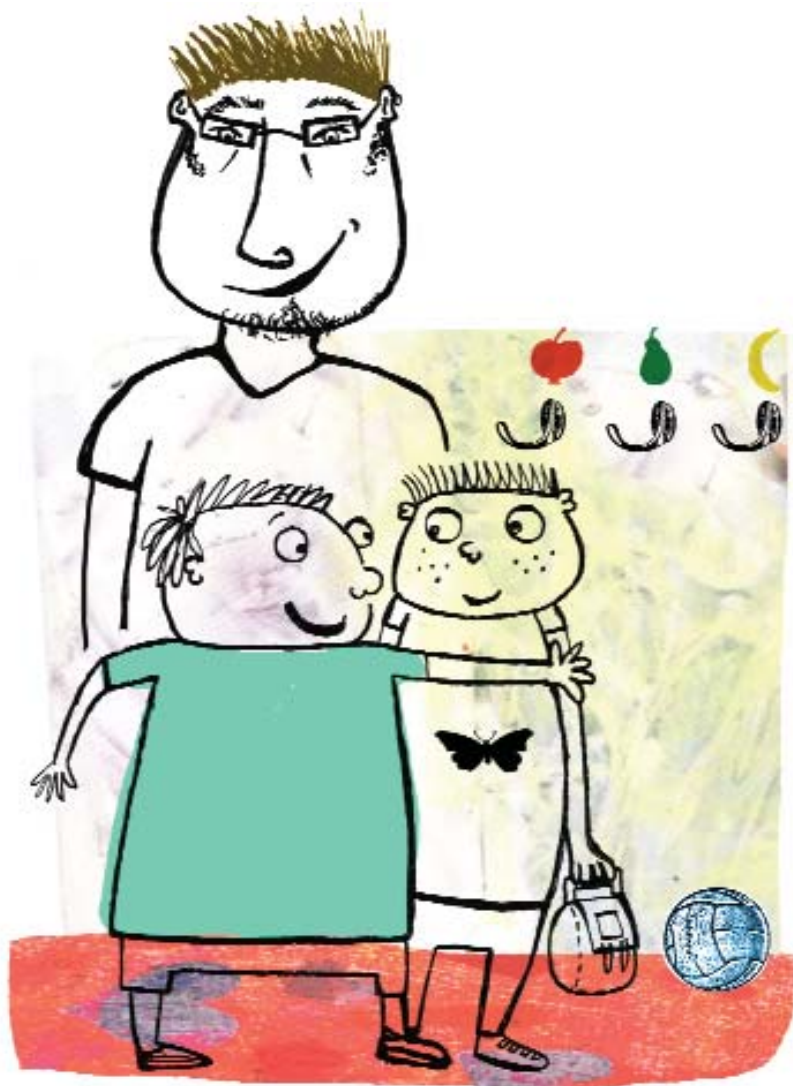
Social førstehjælp:

- Skab overblik over det sociale samspil. Børnene bliver opmærksomme på, at der foregår noget, der kan være ubehageligt for en anden person - såvel mobning som tilskadekomst og bliver i stand til at sikre den pågældende ved at tage et medansvar.
- Iværksæt akutbehandling: Personen, der udløser det ubehagelige fjernes, eller børnene lærer at bede om, at det ubehagelige - drilleriet eller mobningen - stopper.
- Tilkald hjælp, hvis det er nødvendigt.
- Gør klar til transport. Børnene lærer at tage sig af den person, der er kommet til skade, er blevet mobbet eller drillet, ved at snakke, trøste etc.

Få mere at vide om projektet:

Institutionsleder Karin Houmann,
Humlegården, Chr. Gadesvej 36-42, 7600 Struer
Telefon: 97861494
e-mail: kho@struer.dk

Tre trin til empati og omsorg

Fem pædagoger i Bondebyens Børnehave i Lyngby har i løbet af halvandet år uddannet sig til instruktører i det såkaldte "Trin for Trin"-program. Indtil nu har både små og større børn samt institutionens gruppe af kontaktsvage børn samt personalet arbejdet med empati og social læring i moduler.

"Efter bare en sæson er det selvfølgelig lidt tidligt at sige noget om effekten. Men vi kan da mærke, at det gør noget ved "ånden" i huset, når man på denne måde er ekstra opmærksom på, hvordan vi omgås hinanden," siger institutionens leder Janne Sort og souschef Lisbet Haas.

Trin for Trin, der er en amerikansk model oversat til dansk af Center for Social og Emotionel læring, passer fint ind i kommunens overordnede tema "De syv intelligenser", som man har arbejdet med i nogle år.

"Det er konstruktivt at få en metode, der strukturerer det arbejde med empati og omsorg, som vi jo altid har beskæftiget os med," siger Janne Sort og Lisbet Haas.

Bedst til større børn

Erfaringen fra den korte tid med Trin for Trin-metoden er, at den umiddelbart egner sig bedst til de større børn, mens de helt små bedst forstår at bruge og har mest glæde af det første modul, der omhandler empati. (Se også faktaboksen.)

Til gengæld oplever personalet, at de store lærer den viden, de høster, videre til de mindre børn.

I Empati-modulet diskuteres følelser, som vrede, sorg, smerte etc. via små historier, rollespil og brug af fotoplancher, der viser jævnaldrende børn i forskellige stemninger.

I Bondebyens Børnehave i Lyngby arbejder man målrettet med at styrke de 4-6 åriges empati og omsorgsevne., så de kan begå sig sikkert og omsorgsfuldt blandt andre.

Metoden hedder Trin for Trin, og erfaringerne er indtil nu gode.

"Retfærdighed er en af overskrifterne. Vi diskuterer f.eks. det retfærdige i at give ét af børnene den eneste pakke rosiner, vi har, mens de andre ingenting får. Det, kan børnene godt se, ikke er retfærdigt, og når de et par dage senere skal dele fødselsdageskagen, som én af dem har med, overfører de den erfaring og er meget omhyggelige med at sikre, at der er lige store stykker til alle," siger Lisbet Haas.

Ingen sandheder

Der er ingen tvivl om, at de voksne også lærer af den proces, børnene er igennem. Undervisningsmaterialet forudsætter neutralitet hos "lærereren" og bygger på, at alle svar og reaktioner er lige gode. Der er således ikke én person, der sidder inde med den "rigtige" sandhed.

"Som voksen er det da en omvæltning at give så stor plads til ligeværdigheden," siger Lisbet Haas.

"Vi er heller ikke vant til at arbejde med undervisning. Så det er på mange måder en stor udfordring for de voksne."

Børnene har hurtigt taget referencerne fra undervisningen til sig og bruger dem i dagligdagen.

"Vi oplever, at de refererer til rollespil eller billeder i deres egen konfliktløsning," siger Janne Sort.

"Og vi voksne trækker også på den fælles referenceramme, når vi opfordrer børn i en konflikt til lige at overveje, hvor modspilleren befinder sig med f.eks.: "Se på ham, hvad tror du, han føler?" eller "Hør lige efter, hvad han siger."

På sporet

At børn skal på kursus i omsorg kan virke lidt akavet, fordi empati og omsorg som udgangspunkt er naturlige menneskelige for-

udsætninger, som alle børn har med sig.

"Vores børn er da også omsorgsfulde. Vi har små børn på 4 1/2, der godt kan finde ud af at tage sig af de nye, der starter i institutionen," siger Janne Sort.

"Vi arbejder med begreber, der ikke er glemt – men som nok er blevet gemt af vejen. Og en af grundene til, at det trods alt ikke er så naturligt, som det bør være at tage hensyn til andre end sig selv, er den individualisering, der er en del af vores videnssamfund, og som også sætter ekstra fokus på ønskebørnene. Det er også blevet tydeligt i forældrenes syn på institutionens rolle. Tidligere oplevede vi ofte, at forældrene spurgte til gruppen. De var interesserede i at vide, hvordan børnene fungerede sammen socialt. I dag er det de færreste forældre, der stiller den slags spørgsmål. De går mere op i deres eget barn og de udviklings- og læringsmuligheder, barnet har i institutionen.

Fokus på det sociale

Hverken Janne Sort eller Lisbet Haas er i tvivl om, at der er behov for ekstra fokus på de sociale færdigheder. Balancen mellem selvudvikling og fællesskabet skal reetableres, og Trin for Trin-materialet er efter deres vurdering et godt udgangspunkt.

"Men social træning og fællesskabsfokus betyder jo omvendt ikke, at børn ikke skal have lov også at sige fra," understreger de. "De skal blot lære at gøre det på en ordentlig måde, der ikke sårer andre. Vi forsøger at lære dem at erstatte den totale afvisning med en mere åben forsikring, som: Du kan ikke være med til vores leg nu, men senere. "Dybest set handler det om at bruge sin sunde fornøft, og vi bruger heller ikke materialet bevidstløst, men diskuterer det meget."

Rollemodeller

Selvom Bondebyens Børnehave er en god og velfungerende arbejdsplads, hvor personalet blandt andet skifter stue hver andet år, for ikke at "gro fast", har Trin for Trin rusket op i de voksnes indbyrdes relationer.

"Det er alfa og omega at erkende, at vi er meget vigtige rollemodeller, og vi kan ikke arbejde med Trin for Trin om formiddagen og så stå og skrike ned til børnene om eftermiddagen," siger Lisbet Haas.

"Det er vigtigt, at vi allesammen er bevidste om, hvad vi gør. Med denne metode får vi konkretiseret et fælles mål. Det betyder, at vi ved, hvad vi diskuterer, og det bliver nemmere at skabe en fælles god ånd også i personalegruppen. Børnene lærer jo også af de voksnes adfærd. Er vi empatiske og engagerede, så smitter det af på børnene."

Forankring

Forudsætningen for, at teorien bliver til virkelighed, er at både personalet og forældrene er villige til at arbejde med og er enige om de værdier, der skal formidles videre.

"Man skal have hele personalegruppen med, inden man kaster sig ud i en stor udviklingsproces som denne," siger Janne Sort.

Også videreførelse af intentionerne er vigtige, hvis processen skal have den mobbeforebyggende virkning, som man håber på i Bondebyens Børnehave.

Der er et tæt samarbejde med distriktsskolen, som fortsætter det arbejde, børnehaven er startet på.

"Det er alt for tidligt at sige, om børnene er

blevet mere sociale, mindre mobbende," siger Janne Sort.

"Men den gruppe børn, der nu har fået erfaringer med Trin for Trin med sig over i skolesystemet, er i hver fald en velfungerende klasse, som helt tydeligt mestrer nogle sociale færdighedsregler.

Børn vil altid have konflikter, og derfor er konfliktløsning en meget vigtig disciplin. Det er min faste overbevisning, at jo flere børn, der lærer at aflæse hinanden og handle efter det, jo større chance er der for at dæmme op for mobning, som den udfolder sig i skolerne."

Trin for Trin

- Lærer børn sociale færdigheder, som styrker børnenes selvværd
- Ansporer børnene til at arbejde for fælles trivsel
- Forebygger vold og mobning

Tre moduler for de 4-10 årige:

Empati:

At mærke og forstå egne følelser og at kunne aflæse andres følelser

Impulskontrol og problemløsning:

At stoppe op, tænke sig om og vælge den bedste løsning efter at have indkredset problemet og vurderet de mulige måder, det kan løses på.

Selvkontrol:

At håndtere aggression og anvende teknikker til at kunne tage en provokerende situation roligt.

Til hver del er knyttet følgende materiale:

- En manual inklusiv forslag til breve til hjemmene.
- Fotoplancher med lektionsvejledning, rollespil og opfølgingsforslag på bagsiden.
- En musikkasette med børnesange om emnet
- To plakater (problemløsning og selvkontrol) til ophængning på relevante steder.
- Plancher til huskelister.
- 1. og 2. del indeholder desuden to dukker (Hurtig-dukken og Stop-Op-sneglen) samt manus til dukkespil.

Konceptet er bearbejdet til danske forhold fra det amerikanske Second Step af Center for Social og Emotionel læring (CESEL)

CESEL afholder instruktørkurser og arrangerer informationsmøder og pædagogiske dage for institutioner, skoler etc.

CESEL kan kontaktes på 35841175

www.cesel.dk

Kilde: Informationsmateriale fra CESEL

Fælles voksenansvar

"De episoder, der foregår i det åbne, er ikke så vanskelige at forholde sig til, som når den ene dreng råber til den anden: "Du må ikke være med", hvorefter han stikker ham én på hovedet.

Men selv små børn kan være meget raffinerede. Og når en pige på 3 1/2 år i puderummet ud af mundvigen mumler til sidemanden: Hæ, du må ikke komme med til min førselsdag, kan de voksne godt blive koblet af."

Jette Hülsen, institutionsleder i Louis Petersens Børnegårds børnehave på Frederiksberg

Hvis ikke, du har en lyserød kjole på, må du ikke være med til at lege..." Om små børn kan mobbe? Det kan du tro, de kan, siger leder af Louis Petersens Børnegårds børnehave på Frederiksberg Jette

Hülsen. Eksemplet stammer fra hendes hverdag, og hun kan nævne flere. Både i børnehaven og i vuggestuen har man i snart en del år beskæftiget sig aktivt med at træne de mindste børn i at manøvrere socialt.

Personalet i dagtilbuddet og forældrene har et stort fælles ansvar for at styrke små børns sociale kompetence. Derfor kommer mobning nu på dagsordenen i Louis Petersens Børnegårds børnehave på Frederiksberg

Nu inddrages forældrene i større omfang, end de tidligere har været.

Det er mobning, der er på dagsordenen på det næste forældremøde i børnehaven, og det er planen, at emnet herefter følges løbende blandt andet i de seks årlige nyhedsbreve.

"Grunden til den skærpede bevidsthed fra vores side har blandt andet været en stigende tendens blandt forældrene til kun at interessere sig for deres eget barns trivsel," siger Jette Hülsen.

"Men hvis vores anstrengelser skal lykkes, er det en forudsætning, at forældrene og deres ønskebørn ser lidt videre end til deres egne behov. Der skal være sammenhæng mellem de værdier, der hersker her og de værdier, der gælder derhjemme, hvis en indsats mod mobning skal lykkes."

Fælles holdninger

De fleste forældre til mindre børn har hørt om mobberier i skolen og om den indsats, der gøres for at dæmme op for problemerne. Men det er de færreste, der efter Jette Hülsens erfaring, drager en parallel til de mindre børn. De fleste tænker slet ikke mobning i forbindelse med de mindre børn. "Men når vi påpeger, at det kan være et problem for det barn, hvis mor ikke lige har råd til at købe den bestemte lyserøde kjole, der åbner døren til legen, kan de jo godt se, at her er forløberen for de ofte voldsomme ting, de hører om mobning i skolerne." Forældrene har efter Jette Hülsens mening en forpligtelse til at blive mere opmærksomme

og spørge mere ind, når deres barn hævder, at der er børn, de ikke vil lege med.

"Det er vigtigt, at man ikke bare slår det hen, men undersøger, hvad der kan ligge bag sådanne udsagn. For kun ved hjælp af denne ekstra opmærksomhed hos de nære voksne, kan vi gøre noget ved udelukkelse og afvisning, før det udvikler sig til mobning," siger hun.

Børn er forskellige, og de skal ifølge Jette Hülsen have lov at sige til og fra også i forhold til andre børn. Men de skal samtidig også socialiseres og lære at indgå i et fællesskab.

"Jeg mener sagtens, man kan tilgodese begge dele og skabe en balance mellem det personlige valg og fællesskabets behov," siger hun "Alle mennesker har ressourcer, det gælder bare om at få dem frem i lyset. Børnene skal lære at sætte pris på, at vi allesammen er forskellige, og at der skal være plads til forskelligheden."

Socialisering kan ikke vente

Socialiseringen kan ikke vente, til børn når skolealderen. Der kan være sket meget skade, inden man bliver 6 eller 7 år, hvis ikke man tager udviklingen af børns evne til empati og indlevelse alvorlig, er Jette Hülsens erfaring.

Hvis et barn en gang har prøvet smerten ved at blive udelukket, fordi de f.eks. ikke har den rigtige kjole på, har det rigtige legetøj eller den rigtige madpakke, kan det sætte dybe spor meget tidligt. En uheldig egenrådig adfærd, der blot får lov at gå upåagtet hen, uden nogen har grebet ind, kan også være meget vanskelig at ændre, når først barnet kommer i skole.

"Lærer børnene ikke at gebærde sig, inden de kommer i skole, bliver det svært at ændre uhensigtsmæssige mønstre," siger hun.

I børnehaven lægger man meget vægt på, at der både skal være plads til den enkelte og tages hensyn til fællesskabet.

Ingen er dum – alle har ressourcer

At kunne se, at de andre børn har følelser, præcis som man selv har, er en af de discipliner, der aktivt øves igen og igen, fra børnene starter i vuggestuen.

"Vi gør børnene opmærksomme på, at det ikke kun er dem selv, der har følelser, men at det barn, de måske har haft en konflikt med, også føler noget. Nogle børn har det sværere i fællesskabet end andre. Vores opgave er at få børnene til at fokusere på ressourcerne i stedet for på manglerne. Alle mennesker har ressourcer, der skal værdsættes, ligesom alle mennesker kan begå fejl og har krav på a second chance.

Ingen skal stemples.

Vi accepterer heller ikke udtryk som: Du er dum. Vi prøver på, at få børnene til at fokusere på den "dumme" handling, og i stedet sige: Jeg synes, at det, du gør, er dumt.

Prædikater sidder nemt fast, mens man kan ændre på en handling."

Al begyndelse er svær

Men man ændrer ikke holdninger med et fingerknips. Det tager lang tid. Og til de forældre, der kan synes, det er svært at praktisere de samme grænser og værdier hjemme, som gælder i børnehaven, og over for nye medarbejdere plejer Jette Hülsen at understrege, at det er OK ikke at gabe over mere, end man kan klare.

"Jeg plejer at anbefale, at man koncentrerer sig om tre enkle ting, som man så kan være konsekvent med. Vi snakker meget med forældrene og vælger ofte at dvæle mere ved

deres børns sociale og følelsesmæssige adfærd end ved de rent fysiske problemstillinger, simpelthen fordi vi mener, det er vigtigere.

Vi har et fælles ansvar for at lære børnene at begå sig socialt – hele livet. Det betyder ikke, at de ikke skal udvikle sig til kritiske individer, men det indebærer, at de lærer, at der er nogle spilleregler i samværet med andre mennesker."

Et af de steder, hvor det fortsat halter, er efter Jette Hülsens mening i overgangen fra dagtilbud til skole.

"Hvis vi kan skabe større sammenhæng i en kommunikation mellem personalet i dagtilbud og lærerne i skolen, tror jeg også, vi kan forebygge mange mobningsproblemer i skolen. Det er derfor en glæde, at Frederiksberg kommune har denne sammenhæng som indsatsområde for alle dagtilbud i kommunen i 2003."

"Vi oplever ind imellem, at børn køber sig venner. Det kan være et elsket stykke legetøj, som den lille dreng absolut og måske imod forældrenes ønske skal have med i børnehaven. Hvad, forældrene ikke ved, er, at det skal han for at få lov til at være med i legen.

Jette Hülsen, institutionsleder i Louis Petersens Børnehave på Frederiksberg.

Dialog

Dialogen er forudsætningen for, at man sammen kan skabe fælles visioner og fælles værdigrundlag.

Vi er allesammen forskellige, og både forandring og forebyggelse er helt afhængig af, at vi er åbne over for hinandens forskellighed.

Vil man gøre en indsats for at forebygge mobning, er det også vigtigt at gøre sig klart, at der ikke er tale om enkeltstående projekter.

Forebyggelse af mobning handler om vilje til indsigt og om holdninger, der skal forankres i hverdagen.

At forebygge mobning kræver et stort engagement og delagtighed blandt de voksne, hvad enten de er forældre eller personale.

Følgende spørgsmål er tænkt som inspiration til en debat mellem de vigtige voksne.

Pluk i dem og diskuter dem med udgangspunkt i jeres egen virkelighed - såvel den personlige baggrund som den faglige virkelighed eller i nogle af de eksempler, der er nævnt i pjecen.

Forslag til debat om mobning:

- Findes mobning eller er der ansatser til mobning i jeres dagtilbud?
- Hvordan kommer eventuel mobning til udtryk?
- Hvordan reagerer I selv på mobning?
- Hvordan har I det personligt med mobbere og ofre for mobning?
- Eksisterer myterne?
- Er der børn, I synes mindre om end andre – hvorfor er netop dette barn irriterende, og hvordan griber I eventuelle antipartier an?

Forslag til debat om spillerum:

- Hvornår synes I rollefordelingen i legen er sund, og hvornår er den problematisk?
- Hvornår mener I, at legen går over sine grænser?
- Hvornår og hvordan skal man som voksen gribe ind?
- Hvordan ser hierarkierne ud i jeres dagtilbud?
- Hvordan skelner I mellem positiv og negativ dominans?

Forslag til debat om spilleregler:

- Har små børn empati? Og hvordan ser I den eventuelt komme til udtryk i dagligdagen?
- Hvordan fremmer I børnenes selvværd og evne til empati?
- Er der børn i jeres dagtilbud, der har vanskeligt ved at begå sig socialt? - og hvordan kommer det til udtryk?
- Hvad gør man ved gruppen, hvor der er sociale manøvreproblemer?
- Skal børn have lov til at vælge til og fra? - eksempelvis ved at afvise et barn fra legen, eller ved at melde sig ud af legen?

Forslag til debat af rollemodeller og redskaber:

- Hvad forstår I ved aggressiv adfærd?
- Hvordan har I det personligt med følelser som vrede og aggression?
- Hvordan er de voksnes egne værdier?
- Hvordan har I det med hinanden i personalegruppen?
- Hvordan er kontakten mellem forældre og personale?
- Hvilke værdier er vigtige i jeres dagtilbud?
- Kom eventuelt med bud på fælles enkle grundregler for samværet i en børneflokk.

Egne notater:

Mobning:

Spillerum:

Spilleregler:

Redskaber:

Litteraturliste

Dan Olweus: Mobning i skolen.

Hans Reitzels Forlag A/S 2000.

Helle Høyby: Ikke mere mobning – værktøjer for lærere og pædagoger.

Krogshs Forlag A/S 2002.

Social Kritik nr. 47 november 1996

Kim Rasmussen og Søren Smidt: Spor af børns institutionsliv – unges beretninger og erindringer om livet i børnehaven.

Hans Reitzels Forlag 2001.

Daniel Goleman: Følelsernes Intelligens.

Borgen 1999.

Sigrid Riise, John Halsted Halse, Helle Rabøl Hansen: Koks i Børnefamilien – gode råd til forældre om alt fra sovetider til mobning og delebørn.

DR Multimedie 2001.

Peter Ø. Andersen og Jan Kampmann: Børns Legekultur.

Munksgaard 1997.

AMOR – Antimobberåd. Artikelsamling om udstødelse blandt skolebørn.

Børns Vilkår forlag 2001.

Erik Sigsgaard: Hvad er et godt seks års liv?

Krogshs Forlag A/S 1993.

Lars Denicik og Per Schultz Jørgensen (Red): Børn og Familier i Det Postmoderne samfund.

Hans Reitzels Forlag 1999.

Aase Frølund Nielsen og Margit Kristensen: Det starter med de små – Børnehaveklassen – leg og udvikling, fantasi og demokrati.

Forlaget Kommuneinformation 1996.

Mobbedreng – en håndbog om mobning.

Børnerådet 1999

Birgitte Tuft, Jan kampmann og Beth Juncker: Børnekultur – Hvilke børn? Og hvis kultur.

Akademisk Forlag 2001.

Flemming Mouritsen: Legekultur – Essays om børnekultur, leg og fortælling.

Odense universitetsforlag og Flemming Mouritsen 1996.

Peter Andersen, Jan Kampmann: Vuggestuen, hverdag og utopi – om småbørns selvregulerende læreprocesser.

Munksgaard 1988.

Børnelæge Svend Heinild: Det drejer sig om tillid. Barndomsår og voksenår.

Hovedland 1989.

“Det nuancerede følelsesliv indlæres i barndommen. Hvis de unge er følelsesmæssigt umodne, tvangstænkende, tyngede af mindreværdsfølelse, plaget af ensomhed, lette at forlede, må søgelyset rettes mod landets opdragelsesmæssige og pædagogiske institutioner.

Det er først og fremmest de sociale og kulturelle vilkår, vi skal ændre - ikke børnene.”

Børnelæge Svend Heinild. Det drejer sig om tillid. Barndomsår og voksenår. Hovedland 1989.

"Det gode liv er et liv, som jeg selv kan acceptere, at jeg lever."
15 årig pige

Kilde: Erik Sigsgaard, hvad er et godt seks års liv. Kroghs forlag 1993